

mán, Körösi Csoma Sándor, Krenner József, Lajtha László, Lengyel Béla, Lóczy Lajos, Magyar László, Manninger Rezső, Marczali Henrik, Medveczky Frigyes, Melich János, Mészáros Lázár, Molnár Erik, Munkácsi Bernát, Németh Gyula, Ortutay Gyula, Ortway Rudolf, Paizs Dezső, Patantyús-Ábrahám Géza, Péterfy Jenő, Pikler Gyula, Ponorí Thewrewk Emil, Révai Miklós, Rodiczky Jenő, Róheim Géza, Romhányi György, Rónay Jácint, Sajnovics János, Schaffer Károly, Schulek Elemér, Sebestyén Gyula, Sík Sándor, Simonyi Zsigmond, Szabó József, Szentágotai János, Szilárd Leo, Szinnyi József, Thán Károly, Toldi Ferenc, Trefort Ágoston, Ürményi József, Vámbéry Ármin, Varga József, Wartha Vince, Wigner Jenő,

Winkler Lajos, Zemplén Géza, Zsirai Miklós. Az ismertetések fényképpel és élettrajzi lexikon-szócikk terjedelmű bevezetéssel kezdődnek, ezt követi az életpálya és tevékenység bemutatása.

A kiadvány Fólio Views 4 programja hatféle adatbázisnézet (keresés, böngészés, dokumentum, tartalom, találati lista, objektum) szerinti használatot tesz lehetővé, s ez biztosítja a teljes körű keresést az anyagban. Az eredményes felhasználást mindenre kiterjedő Súgó segíti. A Windows 95/98/NT/2000/XP rendszerkövetelményű kiadványt a kiadó forgalmazza.

Árkos Iván
(BME OMIKK)

Mi a hasznuk a nemzeti bibliográfiáknak a jövőben?

Az egyetemes bibliográfiai számbavétel helyzete manapság

Az elmúlt harminc év alatt a könyvtáros közösség lépésről lépésre megvalósította az *egyetemes bibliográfiai számbavétel* (UBC = Universal Bibliographic Control) és a *kiadványokhoz való egyetemes hozzáférés* (UAP = Universal Access to Publications) IFLA által meghirdetett programját. Mára a kurrens *nemzeti bibliográfiák* (NB-k) készítése, kiadása és terjesztése a nemzeti könyvtárak küldetésnyilatkozatainak szerves része a köteles példányokra vonatkozó jogszabályokból adódóan. A kötelespéldány-jogszabályok azonban általában nem részletezik az NB-k megvalósításához szükséges eszközöket és technológiákat. Ugyanakkor manapság nem az NB-k a nemzeti kiadványtermés egyedüli nyilvántartói, hanem számos nem hivatalos bibliográfiai szolgáltató is, mint amilyenek a kiadói vagy terjesztői adatbázisok és webszolgáltatások, valamint az olyan vállalkozások, amelyekbe az NB-k gyakran integrálódnak. S habár az NB-k sokat fejlődtek az időben történő katalogizálás terén, nehezen képesek versenyre kelni a katalógusadatokat gyorsabban előállító és terjesztő kereskedelmi szektorral. Ezek szolgáltatásai gyakran a CIP rekordokon alapulnak, és nincs minden nemzeti könyvtár a Library of Congresshez hasonló helyzetben, hogy elektronikus CIP szolgáltatást is nyújtson.

A nemzeti bibliográfiák főbb funkciói

Az 1970-es évek elejétől a kötelespéldány-törvényekből kiindulva az NB-k legfontosabb feladata, hogy:

- tájékoztassanak a kurrens kiadványokról,
- őrizzék a nemzeti kiadványtermés emlékezetét,
- ugyanakkor legyenek eladható termékek, amelyeket inkább a külföldi piacra szánnak, mint a hazaira.

Másként fogalmazva:

- az NB aktuális tájékoztatást nyújt a nemzeti kiadványtermésről,
- az állománygyarapítás tájékoztató eszköze,
- az NB rekordjait az ország valamennyi könyvtára felhasználja,
- az NB rekordjait nemzetközi bibliográfiai tárházban hasznosítják, ezáltal teszik ismertebbé az egyes nemzetek kiadványtermését.

Harminc év múltán megállapíthatjuk, hogy az NB-k hasznára vonatkozó hagyományos alapelvek még mindig érvényesek ugyan, de összefüggésükben nézve, az elmúlt tíz évben gyökeresen meg is változtak.

Mi változott meg a nemzeti bibliográfiák világában?

Mindenekelőtt a könyvtári infrastruktúra automatizálása és az online nemzeti bibliográfiai rekordok elérhetősége változott meg, ami azt jelenti, hogy a rekordok ma többnyire hozzáférhetők a nemzeti könyvtárak online katalógusaiból. Egyre nyilvánvalóbb az eltérés a beszolgáltató köteles példányok és az NB-kben közölt kiadványok között, különösen a hagyományos dokumentumokat illetően. Néhány ország világosan megkülönbözteti a köteles példányok és a nemzeti bibliográfia gyűjtőkörét.

Ezért lehet feltételezni, hogy mindaz, ami a gyűjteményekbe kerül, és ami 10-20 év távlatában tanulmány tárgya lehet (például marginális és efermer anyagok esetében), nem igényel majd külön nemzeti bibliográfiai feldolgozást, mert szükség esetén e dokumentumok azonosíthatóak a nemzeti könyvtárak katalógusában.

Húsz évvel ezelőtt a beszerelt dokumentumok zöme nyomtatott kiadvány volt. Mára a nemzeti könyvtárak őrizte híres „emlékezet” jelentős része elektronikus hálózatokon jelenik meg.

Megállapítást nyert, hogy ma:

- új típusú anyagokat szolgáltatnak be köteles példányként, közülük elektronikus off-line kiadványokat, multimédia anyagokat, film-, rádió- és tv-műsorokat (nem is említve az interneten hozzáférhető online elektronikus dokumentumokat);
- ezeket az új dokumentumokat új bibliográfiákban regisztrálják, akár a korábbiak kiegészítéseként, akár külön bibliográfiaként.

Ami a kurrens NB-t mint eladható terméket illeti, azt mondhatjuk, hogy:

- a hagyományos, nyomtatott kiadványok számára a kurrens NB továbbra is megjelenik nyomtatásban és CD-ROM-on. A legújabb elemzések szerint a legelterjedtebb és legnépszerűbb a nyomtatott forma, a CD-ROM verzió pedig a legjobb eszköz a rekordok helyi katalógusba történő feltöltésére és retrospektív konverzióra;
- a kurrens NB azonos módon regisztrálja az off-line elektronikus kiadványokat, mint a nyomtatottakat (megjelennek a nyomtatott és a CD-ROM verziókban).

E bibliográfiák közzétételében a fő változást egy új forma megjelenése hozta, mégpedig a nemzeti könyvtár honlapján elérhető online verzió. A nemzeti könyvtárak a hozzáférést általában az alábbi módszerek egyikével teszik lehetővé:

- vagy online terjesztésen keresztül, ami azt jelenti, hogy a rekordokat továbbra is MARC formátumban készítik, majd webes formátumra konvertálva töltik az internetre;
- vagy az online előállítás választják, ami a katalógizálás formátumában jelent változásokat, amennyiben a rekordokat közvetlenül webformátumban (pl. XML-ben) készítik el.

A kurrens nemzeti bibliográfia a weben

A kurrens NB-nek a weben való megjelenése a következőket jelenti:

- a nyomtatott változat előállításának és postázásának költségeit meg lehet takarítani;
- olyan naprakészség érhető el, amely lerövidíti egy dokumentum megjelenése és a róla készített rekordhoz való hozzáférés idejét;
- lehetővé válik a retrospektív NB archiválása CD-ROM-on;
- a könnyű kezelhetőség lényegesen hatékonyabb keresésre ad módot;
- megvalósul a rekordokhoz való szabad hozzáférés, ami jelentős lépés az információk terjesztésében;
- világszerte növekszik az egyetemes bibliográfiai számbavétel hatékonysága, minthogy a MARC rekordok automatikus konverzió után webes formátumban tölthetők le a korábbi, kevésbé hatékony rekordcsere helyett.

Tehát a hagyományos dokumentumok esetében a webes NB csak új fizikai formátumot jelent. A dokumentumokról közzétett leírások és a leírásokhoz indexeken keresztüli hozzáférés a felhasználás lényegét illetően nem módosult. A kurrens NB használata és hasznossága ugyanolyan marad, mint amilyen a webes verzió lehetősége előtt volt.

Nemzeti bibliográfia vagy webszolgáltatások?

Miben áll az igazi forradalom? Nem abban, hogy a kurrens NB számára új formátumot jelent a web, hanem abban, hogy a web új eszköz a dokumentumok megjelentetésére (beleértve ebbe az online dokumentumokat éppen úgy, mint a webszolgáltatásokat), mely dokumentumok tételei feltehetően bekerülnek a kurrens NB-be, mivel az új kötelespéldány-jogszabályok ezekre is vonatkoznak. Ezek miatt a virtuális dokumentumok miatt kell feltennünk a kérdést: új modellt kell-e találnunk az NB-k számára, vagy járjunk továbbra is a hagyományos úton?

Mi a helyzet most a nemzeti könyvtárak szemszögéből?

- Ismertek az elektronikus dokumentumok automatikus begyűjtésének technikai megoldásai (pl. keresőmotorokkal időközönként készített pillanatképek, FTP fájlok letöltése).
- Ugyancsak ismert az így begyűjtött tartalmak megőrzésének és hozzáférhetővé tételének módszere (NEDLIB projekt).

Mielőtt döntenénk a jövőbeli kurrens NB hasznosságáról, megvalósíthatóságát kell fontolóra ven-

nünk. Az új elektronikus dokumentumok kurrens NB-jének kivitelezhetősége legalább két jellemzőtől függ:

1. A szóba jövő tételek számától:

- automatikus begyűjtés esetén lehetetlen a katalógizálás, mivel a készítendő rekordok száma meghaladja a rendelkezésre álló emberi erőforrásokat, hacsak a katalógizálás automatizálása meg nem valósul;
- hagyományos emberi válogatás esetén mód van a bibliográfiai számbavételre akár a klasszikus úton, akár egyszerűbben, web „könyvjelzőkkel” („bookmarks”).

2. A tételek természetétől (ez az igazán új kérdés):

- maguk a dokumentumok közvetlenül férhetők hozzá a weben, bármiféle, őket leíró rekord nélkül is azonosíthatók. Éppen ezért állíthatjuk azt, hogy ezeket az új dokumentumokat nem szükséges nemzeti bibliográfiákban megjelenő rekordokkal azonosítani.

A katalógusok tökéletesítése terén a hatékony keresés támogatása válik fontossá, ugyanakkor az online dokumentumok katalógizálási gyakorlatában is változtatásokra van szükség:

- az ISBD-k többé nem felelnek meg, mivel ezek a szabványok nem vonatkoznak a besorolási adatokra (hozzáférési pontokra);
- a metaadaterekordok jelentenek új megoldást, mivel a dokumentumokba vannak ágyazva, hogy megkönnyítsék a visszakeresést.

Ezek a változások is újfajta munkát ígérnek a könyvtárosok számára:

- tevékenységüket maximális automatizálással segítik majd a leíró adatelemek kinyerésében, valamint a szerzők és a kiadók által megadott leíró elemek legjobb felhasználásában;
- lehetővé válik, hogy munkájukat a besorolási adattárakhoz való kapcsolatok létrehozására és ellenőrzésére, az indexelésre, valamint a bibliográfiai koordinációra összpontosítsák.

Nyilvánvaló, hogy a nemzetközi együttműködés továbbra is szükséges és sürgető lesz a teljesség és az egyöntetűség, a konzisztencia javítása érdekében, de ezzel az NB kérdése még megoldatlan marad.

Mindenesetre, ha rendelkeznek arról, hogy az új információforrások közül melyekből kell köteles példányt szolgáltatni, két lehetőséggel kell számolni:

- az egyik esetben a kötelespéldány-jogsabály határozottan előírja a kurrens NB szükségességét, s akkor senki sem fogja megkérdőjelezni a hasznosságát;
- a másik esetben az új kötelespéldány-jogsabályok nem beszélnek a kérdésről, így a nemzeti könyvtáraknak kell meghozniuk döntésüket. Szem előtt tartva a különböző keresőmotorokat, a „hagyományos” kurrens NB feltehetően nem a legmegfelelőbb eszköz friss információk nyújtására a webdokumentumokról, bár valamiféle jegyzék készítésére feltehetően szükség lesz a köteles példányok nyilvántartásához.

A kurrens retrospektív nemzeti bibliográfiákra továbbra is szükség lesz, hogy a kötelespéldány-jogsabály alapján összegyűjtött weblapok és szolgáltatások áttekinthetők legyenek a web világában egy adott időpontban, különösen azokban az esetekben, amikor az eredeti weblapok már megszűntek.

Melyek lesznek a következő lépések?

Miután meghatározták a webdokumentumok begyűjtésének és megőrzésének műszaki megoldásait, a nemzeti könyvtáraknak meg kell vizsgálniuk a hozzáféréssel kapcsolatos technikai kérdéseket. Ilyenek: a keresési eredmények koherenciája, a metaadatok kinyerése az online dokumentumokból, és ezek felhasználása, a rövid életű URL-ek kezelése, nem feledkezve meg a szerzői jogokról sem.

A kurrens és retrospektív nemzeti bibliográfia hasznosságáról feltett kérdések csak azokat az országokat érintik, amelyek már beléptek az internet századába, amikor már a dokumentumot és a dokumentum bibliográfiai leírását egyazon időpontban láthatjuk. Mi több, azt is figyelembe kell vennünk, hogy bizonyos országok számára a webdokumentumok kérdései még nem időszerűek, mert az a legfőbb gondjuk, hogy saját nemzeti kiadványtermésükről rendszeres kurrens NB-t jelentessenek meg.

Az egész világra kiterjedő kommunikáció minden nap fejlődik, ezért ma vagy holnap újra szemügyre kell vennünk az NB számunkra megfelelő koncepcióját. Ezért:

- nemzetközi munkacsoportokat kell létrehoznunk, nemcsak azért, hogy széles körű elvi egyetértésre jussunk az alapelveket illetően, hanem azért

is, hogy műszaki útmutatásokat fogalmazzunk meg;

- ezek az útmutatások és irányelvek vizsgálják felül az 1998-as ICNBS (International Conference on National Bibliographic Services) ajánlásait, és javasoljanak új megoldásokat annak érdekében, hogy a webszolgáltatások nyújtotta információ minden területén jobban szolgálják az

érintett felhasználók igényeit, túl a nemzeti határokon, ma és mindenkor a jövőben.

/BEAUDIQUEZ, Marcelle: What will be the usefulness of national bibliographies in the future? = IFLA Journal, 28. köt. 1. sz. 2002. p. 28–30./

(Berke Barnabásné)

A francia egyetemi könyvtárak állományának alakulása 1990 és 2000 között

Az *André Miquel* vezette bizottság 1989-ben a francia egyetemi könyvtárak helyzetében mutatkozó néhány súlyos problémára hívta fel a figyelmet. Ennek hatására az a döntés született az Oktatási Minisztériumban, hogy az egyetemi könyvtárakat erőteljesebben kell támogatni (építkezések, állományfejlesztés). Az 1980-as évek közepéig Párizs és környékének egyetemeit preferálták, s csak a kormány által elhatározott decentralizációs program keretében fordult meg ez a trend.

1990-ben az egyetemi könyvtárak 21,4 millió *monográfiát* jelentettek, 51,9% és 48,1% megoszlásban Párizs és a vidék között. Egy évtizeddel később a monográfiák összállománya 25,6 millióra rúgott, s a százalékos megoszlás 34,4%-ra és 65,6%-ra módosult a vidék javára. A furcsa ebben az, hogy míg a párizsi könyvtárak 1990-ben 11,1 millió kötetet jelentettek, addig 2000-ben csak 8,7 milliót. Egyelőre nincs megnyugtató magyarázat arra, hová lett 2,4 millió kötet; még egy radikális selejtezési program sem indokolhatja ezt a csökkenést, amely – ha leszámítjuk az új beszerzések-ből adódó növekedést – 4,25 millió kötet eltűnését jelenti.

A beszerzett monográfiák száma az 1991-es 472 400-ról 2000-re 887 300-ra nőtt. Még soha nem szereztek be ennyi könyvet tíz év alatt (7,6 millió). A csúcspontot az 1998-as év jelentette (948 400 kötet).

Két vidéki egyetemi könyvtár állománya haladta meg az egymilliót, négyé a félmilliót, 47 könyvtár rendelkezett 100–500 ezer kötetrel, de még a 100 000-et sem érte el húsznak az állománya. Párizsban a megfelelő adatok: 3 könyvtár egymillió kötet fölötti, négyen 500 ezernél több, 15-en 100 és 500 ezer kötet közötti, s 5-en 100 ezer kötet alatti állománnyal bírt.

A francia egyetemi könyvtárakban hagyományosan magas a *francia nyelvű publikációk* száma. Az 1990-ben beszerzett 405 300 kötet 79,7%-a francia nyelvű volt. (Vidéken 15%, Párizsban 31,7% volt a *külföldi könyvek* aránya.) 2000-ben a kutatás és oktatás nemzetköziségének fokozása mellett szóló érvek ellenére bár a külföldről beszerzett művek száma nőtt, százalékos arányszámuk azonban nem: a beszerzett 887 300 kötet 84,5%-a francia kiadók terméke volt. (A párizsi egyetemi könyvtárak gyarapodásában 23,7%-ot, a vidékiekben 12,4%-ot tett ki a külföldi beszerzések aránya.)

A francia egyetemi könyvtárakban általában nem túl terjedelmesek a *folyóirat-gyűjtemények*. 1990-ben 366 600 periodikumot jelentettek (benne a kurrens és a lemondott címekek egyaránt), a párizsi könyvtárakból a mennyiség 41,6%-át, a vidékiekből pedig 58,4%-át. 2000-ben már 438 200-ra nőtt a címek száma, ám csak 6 könyvtár jelentett 10 000-nél többet, s a könyvtárak többségében a folyóiratcímek száma 1000 és 5000 között mozgott, 13-ban pedig még az ezret sem érte el.

A folyóirat-állomány legfrissebb alakulása is jelzi a francia egyetemi könyvtárak csökkenő nemzetközi irányultságát. Bár a kurrens címek száma nőtt, s ezen belül a külföldi periodikumé is, de nem százalékosan. A 90-es évek elején még több külföldi folyóirat érkezett a könyvtárakba, mint hazai: 1991-ben 51,3% volt a külföldi címek aránya, amely 2000-re 45,2%-ra csökkent.

A francia egyetemi könyvtárakban egyelőre csekély a *mikroformátumú dokumentumok* száma. Egyesek csak néhány százat jelentettek, mások néhány ezret. Több mint 50 000 csak 6 könyvtárban található. Összesen 1,3 millió mikroformátumú dokumentumot regisztráltak, s ebből egy párizsi könyvtár rendelkezik 121 000 egységgel.